

اندیشه سیاسی متفکران مسلمان

جلد نوزدهم

دکتر علی اکبر علیخانی

(دانشیار دانشگاه تهران)

و همکاران

پژشکو و معالامت درنگی و اجاباتی
مذمت هم تمیذات و فاعلی

اندیشه سیاسی متفکران مسلمان؛ جلد نوزدهم

علی اکبر علیخانی و همکاران
(دانشیار دانشگاه تهران)

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

ویراستار: سمیه تصدیقی

صفحه‌آرا: سمیه شاه‌علی‌زاده

طرح جلد: زهرا صفوی

لیتوگرافی: تارنگ

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۰

تیراژ: ۲۰۰۰

قیمت هر جلد: ۸۰۰۰ تومان

قیمت دوره: ۱۴۰۰۰۰ تومان

شابک دوره: ۰ - ۷۰ - ۵۵۶۷ - ۶۰۰ - ۹۷۸ - ج. ۱۹: ۲ - ۹۲ - ۵۵۶۷ - ۶۰۰ - ۹۷۸

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید صومن‌نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

سایت: www.iscs.ac.ir

پست الکترونیکی: info@iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان مجبوراً آن است و لزوماً مورد تایید پژوهشکده نیست.

سرشناسه: علیخانی، علی اکبر، ۱۳۲۷ -

عنوان و نام پدیدآور: اندیشه سیاسی متفکران مسلمان / علی اکبر علیخانی و همکاران.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: نوزده ج.

شابک: دوره:

۰ - ۷۰ - ۵۵۶۷ - ۶۰۰ - ۹۷۸ - ج. ۱۹: ۲ - ۹۲ - ۵۵۶۷ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: اسلام و سیاست

موضوع: دانشمندان اسلامی — نظریه درباره سیاست و حکومت

موضوع: فیلسوفان اسلامی — نظریه درباره سیاست و حکومت

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ الف ۸۲ ع ۲۳۱ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۲۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۳۷۲۶۳

پانزده	دیپاچه پژوهشگرده
هفده	مقدمه
۱	علی اوملیل / اصغر صادقی یکتا - دکتر مریم هشتم محفوظ
۲۹	ابوزید / دکتر علی اکبر علیخانی
۷۷	عیاض بن عاشور / دکتر ستار عودی - هوشنگ رضایی
۹۳	فرج فوده / دکتر مرتضی بحرانی
۱۲۷	برهان غلیون / حسین عباسی
۱۵۳	سروش / دکتر سید خدایار مرتضوی
۱۷۹	عزیز غطفه / حسین عباسی
۲۰۱	اکبر احمد / دکتر مرتضی بحرانی
۲۳۵	کمال عبداللطیف / دکتر صبری انوشه - اصغر صادقی یکتا
۲۵۳	طارق رمضان / دکتر محمدجواد جاوید
۲۷۷	نمایه ها

فهرست تفصیلی

پانزده	دیباچه پژوهشکده
هفده	مقدمه
	علی اوملیل / اصغر صادقی یکتا - دکتر مریم هشتم محفوظ
۱	مقدمه
۲	شرح حال
۴	۱. زندگی
۳	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۴	فرهنگ
۶	آموزش و فرهنگ
۹	دانش، قدرت دولت و روشنفکران
۱۱	آزادی
۱۲	عدالت
۱۳	همگرایی در مغرب عربی
۱۵	مردم سالاری
۱۶	فلسفه سیاسی در اسلام

۱۸	گفتگوی تمدن‌ها
۱۹	بررسی دیدگاه ابن‌خلدون
۲۱	هویت
۲۳	جامعه‌شناختی آینده‌ساز
۲۳	جمع‌بندی
۲۷	منابع

ابوزید/ دکتر علی‌اکبر علیخانی

۲۹	مقدمه
۳۰	شرح حال
۳۰	۱. زندگی
۳۱	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۳۱	نص، تأویل نص و گفتمان دینی
۳۱	۱. محوریت متن و مواجهه مسلمانان
۳۳	۲. مبانی روشی و معرفتی در فهم قرآن
۳۵	۳. تاریخ‌مندی متن و منشأ آن
۳۷	۴. نقد گفتمان دینی
۳۸	۵. نگاه تواندیشانه و نوگرایانه به قرآن
۴۰	۶. طرح ضرورت درک علمی از سنت
۴۲	اسلام، جهان اسلام و سیاست
۴۲	۱. نسبت دین و سیاست
۴۵	۲. اندیشمندان مسلمان و سیاست
۴۶	۳. گفتمان اسلامی معاصر و سیاست
۴۸	۴. انسان در گفتمان سیاسی اسلام
۵۰	عدالت قرآنی و سیاست
۵۱	۱. جایگاه غیرمسلمانان
۵۲	۲. حقوق و آزادی انسان
۵۳	۳. جنگ و جهاد
۵۴	۴. جزیه
۵۵	۵. عدالت اقتصادی
۵۸	جهان اسلام و غرب
۵۸	۱. سیاست و تمدن غرب

۵۹	۲. تلقی غرب از جهان اسلام
۶۱	۳. مدرنیته غربی یا مدرنیته بشری
۶۲	۴. اسلام و نوگرایی
۶۴	۵. حقوق بشر؛ جهان اسلام و غرب
۶۷	۶. رابطه جهان اسلام و غرب
۶۸	۷. جهان اسلام و جنبش‌های افراطی
۷۲	جمع‌بندی
۷۵	منابع

عیاض بن عاصم/ دکتر ستار عردی - هوشنگ رضایی

۷۷	مقدمه
۷۸	شرح حال
۷۸	۱. زندگی
۷۹	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۸۰	گذار از سنت به تجدد
۸۳	شکاف میان شریعت و قانون
۸۵	مفهوم دولت
۸۵	۱. دولت در حال گذار
۸۵	۲. دولت قانون‌بنیاد
۸۸	۳. رابطه دین و دولت
۹۰	جمع‌بندی
۹۲	منابع

فرج فوده/ دکتر مرتضی بحرانی

۹۳	مقدمه
۹۴	شرح حال
۹۴	۱. زندگی
۹۵	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۹۵	سکولاریسم
۹۵	۱. طرح مسئله
۱۰۰	۲. تناظر ادله
۱۰۴	اسلام، مسلمانان و سیاست

۱۰۵	۱. رفع اتهام جاهلی بودن جوامع اسلامی
۱۰۶	۲. وسیله بودن اجرای شریعت، نه هدف
۱۰۷	۳. فقدان نظام سیاسی
۱۰۹	۴. عدم حل فوری مشکلات با اجرای شریعت
۱۰۹	بازخوانی تاریخ
۱۱۰	۱. خلافت راشدین
۱۱۳	۲. دوران بنی امیه و بنی عباس
۱۱۶	یافته‌های نظری
۱۲۲	جمع‌بندی
۱۲۵	منابع
	برهان غلیون / حسین عباسی
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	شرح حال
۱۲۸	۱. زندگی
۱۲۸	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۱۳۰	بحران هویت و نقش روشنفکر
۱۳۰	۱. بحران هویت در جهان اسلام
۱۳۲	۲. نقش روشنفکران
۱۳۴	جهان اسلام
۱۳۴	۱. انقلاب ایران و انتفاضه فلسطین
۱۳۵	۲. حقوق بشر و گفتمان‌های جهان عرب
۱۳۸	اسلام و سکولاریسم
۱۳۸	۱. چالش دین و دولت
۱۴۱	۲. دموکراسی؛ درآمدی برای تحقق آرمان‌ها
۱۴۲	غرب، امریکا و جهان اسلام
۱۴۲	۱. حضور امریکا در جهان اسلام
۱۴۶	۲. جهان اسلام در نگاه غرب
۱۴۷	۳. پروسه جهانی شدن
۱۴۹	جمع‌بندی
۱۵۱	منابع

سروش / دکتر سید خدایار مرتضوی

۱۵۳		مقدمه
۱۵۴		شرح حال
۱۵۴		۱. زندگی
۱۵۷		۲. آثار
		اندیشه سیاسی
۱۵۸		مبانی فکری دینی
۱۵۹		۱. تجربه دینی
۱۵۹		۲. پیامبری و تجربه دینی
۱۶۱		۳. خاتمیت و تجربه دینی
۱۶۴		دین و سیاست
۱۶۶		۱. مبنای تجربی عقلانی سکولاریسم
۱۷۰		۲. مبنای فلسفی اخلاقی سکولاریسم
۱۷۳		۳. مبنای اجتماعی سیاسی سکولاریسم
۱۷۶		جمع‌بندی
۱۷۸		منابع

عزیز غفلة / حسین عباسی

۱۷۹		مقدمه
۱۸۰		شرح حال
۱۸۰		۱. زندگی
۱۸۰		۲. آثار
		اندیشه سیاسی
۱۸۵		اسلام و سکولاریسم
۱۸۵		۱. شریعت و دگرگونی آن
۱۸۶		۲. سکولاریسم در جهان اسلام
۱۸۹		۳. تجربه‌های سیاسی مسیحیت و اسلام
۱۹۴		۴. آزادی زن؛ سرآغاز سکولاریسم
۱۹۵		دموکراسی و گفتمان‌های جهان اسلام
۱۹۵		۱. گفتمان‌های موجود جهان اسلام
۱۹۶		۲. تعارض و توافق گفتمان‌ها
۱۹۷		جمع‌بندی
۱۹۹		منابع

اکبر احمد / دکتر مرتضی بحرانی

۲۰۱	مقدمه
۲۰۱	شرح حال
۲۰۱	۱. زندگی
۲۰۲	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۲۰۲	اسلام و جهان اسلام
۲۰۲	۱. معرفی اسلام
۲۰۵	۲. اندیشمندان جهان اسلام
۲۰۶	جهان اسلام و غرب
۲۰۶	۱. تعامل اسلام و غرب
۲۱۰	۲. مدرنیسم و پست‌مدرنیسم
۲۱۲	۳. سکولاریسم
۲۱۳	۴. جهانی شدن
۲۱۳	۵. آینده تعامل اسلام و غرب
۲۱۷	۶. نقش رسانه‌ها
۲۱۹	اسلام و مسلمانان در جهان امروز
۲۱۹	۱. تصوف؛ راهکار جدید تعامل برای هزاره جدید
۲۲۱	۲. وضعیت فعلی جوامع اسلامی
۲۲۴	۳. انسان‌شناسی اسلامی
۲۲۶	۴. موضوع سلمان رشدی
۲۲۹	جمع‌بندی
۲۳۲	منابع

کمال عبداللطیف / دکتر صبری نوشه - اصغر صادقی یکتا

۲۳۵	مقدمه
۲۳۵	شرح حال
۲۳۵	۱. زندگی
۲۳۶	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۲۳۷	اندیشه سیاسی در اسلام
۲۴۱	نهیض بیداری اسلامی

۲۴۲	دموکراسی در جامعه عربی
۲۴۴	حقوق بشر در جهان عرب
۲۴۵	جنبش آزادی بخش عرب
۲۴۶	اسلام و غرب
۲۴۷	بازسازی طرح تمدن عرب
۲۴۷	سلفی گری
۲۴۸	جمع بندی
۲۵۱	منابع

طارق رمضان / دکتر محمدجواد جاوید

۲۵۳	مقدمه
۲۵۴	شرح حال
۲۵۴	۱. زندگی
۲۵۶	۲. آثار
	اندیشه سیاسی
۲۵۷	اسلام
۲۵۷	۱. اسلام اصولگرا
۲۵۸	۲. اسلام اروپایی
۲۵۹	اسلام سیاسی
۲۶۰	۱. از تکثر در اسلام فرانسوی تا وحدت در اسلام اروپایی
۲۶۲	۲. رجعت به اسلام سیاسی و اسلام انقلابی
۲۶۵	اسلام سیاسی و اندیشه پسامدرن
۲۶۵	۱. اسلام و دموکراسی به سبک غربی
۲۶۷	۲. پلورالیسم دینی و گرایش های سیاسی
۲۶۸	۳. اسلام پسامدرن در بحران مرجعیت و مشروعیت
۲۷۱	جمع بندی
۲۷۵	منابع

نمایه ها

۲۷۷	نمایه کسان
۲۸۳	نمایه مکان ها
۲۸۷	نمایه موضوعی
۲۹۵	نمایه متفکران
۳۰۵	نمایه نویسندگان

دیباچه پژوهشکده

لیکن چو فرو شود کسی را خورشید در پیش نهد به جای خورشید، چراغ
محصول «پژوهشی کلان» به نام اندیشه سیاسی متفکران مسلمان اکنون و سرانجام بر خوان مطالعه و استفاده
اهل دانش و فضل قرار می‌گیرد. اما کدام انگیزه ما را به صلابت یاران جهت پذیرا شدن از این طعام معنوی
فرا می‌خواند؟ آیا اینجا و در میانه این چند جلد کتاب، محصولی درخور مخاطب و متناسب با میراث علمی
و تمدنی ما عرضه شده است؟ این پرسش را لطیف و امانی نهیم و تعریضی می‌زنیم به وضعیتی که در آن،
پندار، گفتار و کردار ما جامه هستی به خود می‌گیرد و از خود می‌پرسیم «ما ایرانیان، اکنون کجاییم؟» البته که
ارائه پاسخ به این پرسش، در این مجال، نه در توان ماست و نه هدف ما؛ ولی این اندازه آشکار است که
ارائه پاسخ منوط به شناخت وضع فکری است که از ذهن و زبان ما ایرانیان ساطع و جاری می‌شود. اینکه
وضع تفکر ما به طور عام و وضعیت تفکر سیاسی به طور خاص چگونه است، درست ایستگاه تامل ما در
طرح چنین مجموعه‌ای از مقالات بوده است و از میان همه مولفه‌های کنونی وضع مغرض ما ایرانیان، یکی
بیش از سایر موارد، مشوق ما برای پژوهش و تالیف این مقالات شده است و آن اینکه معرفت ما - از میان
سایر شرایط - وضع گسسته‌ای را تجربه می‌کند. این مولفه‌ای است برآمده از پژوهش‌های سابق و
دغدغه‌های لاحق، به نحوی که تقریباً می‌توان گفت در خصوص آن تقریباً «اجماع معرفتی» وجود دارد. با
نگاه به گسست پیش گفته این سروده پارسی به ذهن تبادر می‌یابد که:

آن مصر مملکت که تو دیدی خراب شد و آن نیل مکرمت که شنیدی سراب شد
نحل از کجا چرد که گیا زهر ناب شد و آن بو تراب علم به زیر تراب شد
البته این وضع رو به سستی و ناامیدی ندارد بلکه نخست پیامد نیک آگاهی از آن گسست، خود
ایجاد انگیزه و شوق به سوی آینده‌ای روشن است که راه آن، کوشش جدی و صادقانه است:
اندر این ره می‌تراش و می‌خراش تا دم آخر دمسای غافل می‌باش

با در نظر داشت این «اصل موضوعه»: اکنون روشن است که شناخت در وضعیت گسست و فراموشی تاریخ و اندیشه تاریخی و عمل برخاسته از آن، از واقعیت فاصله می‌گیرد و سرانجام هیمنه سرگرانی و خیمه سرگردانی را بر دارندگانش استوار می‌سازد به نحوی که عالم و عامل آن، چه بسا به امور غیر واقعی و تخیلی پردازد و از زندگی عینی فاصله بگیرد؛ یا به واسطه فرو رفتن در امور بی‌سرانجام و روزمرگی فکری، از شور و شوق و حرکت بازماند؛ این در حالی است که بزرگان سنت فکری ما گوشزد کرده‌اند که راه معرفت، معتد و پیوسته است و حتی «یقین» هم ماوایی برای سکونت نیست.

اکنون، و در شرایط گسست، «دانش سیاسی موجود» نیز مخدوش توقعات و دستخوش توهمات شده است و فاقد وجوه بسیاری است که از مولفه‌های اساسی معرفت سیاسی است. به عنوان مثال، بسیار دیده می‌شود که در آنچه معرفت سیاسی می‌خوانندش، «حق یافت می‌نشود». حتی اگر مراد از آن همه تقلا و تلاش، حق بوده باشد؛ چرا که در گام نخست، «دارنده» حق، یعنی انسان، به فراموشی سپرده شده است. این در حالی است که حق، موهبت بی‌بدیل خدای رحمان به آدمیان است. در شرایط غفلت از تاریخ اندیشه، انسان‌دوستی به وضعیت بی‌توجهی به انسان مبدل می‌شود. این وضعیت، یعنی انقطاع از میراث فکری و در نتیجه آن، فراموشی انسان نزد عموم پژوهندگان ما، شمه‌ای سراسری و نعتی عالمگیر به خود گرفته است.

در این میان، «معرفت سیاسی» که خدای معارف انسانی است و «دانش هدف» می‌باشد و قرار بوده و هست که «هدف دانش» را شناسایی و تعریف و تمهید کند، در چرخه عوامل سلبی و ایجابی متعدد، بدانجا کشیده شده است که نه از همه آن اطلاعاتی در دست است و نه آنچه هست تماماً کارا شده است. در نتیجه می‌بینیم که آشکار و پنهان معرفت سیاسی، در بهترین حالت، و در کشاکش گرایش‌ها و گروه‌های بی‌آغاز و بی‌انجام، ندانسته به یک تفنن یا گاهی ابزار تقلیل یافته است. این وضعیت برای ملتی که در سابقه‌اش به «دروغ‌سوزی» و «حق‌سازی» متصف است و در لاحق‌هایش «حق و عدالت» را شعار و هدف خود قرار داده بسی سخت و تامل‌برانگیز است؛ بسیاری از جنبش‌های اجتماعی در پهنه ایران فرهنگی و در گستره تاریخ برخاسته از همین نگرانی بوده است. به نحوی که می‌توان از یک زاویه انقلاب اسلامی ایران را نیز به عنوان اعتراضی به این وضعیت خواند.

هدف از تالیف و انتشار این مجموعه، تذکره‌ای است پایدار مبنی بر «ان» گسستن از کلیت سنت اندیشه، و رویگردانی از گسستی که بر ما وارد آمد، و از ما گرفت آنچه را که اکنون حسرتش را بر لب و بارش را بر دوش می‌کشیم. بنابراین اگر داد سخن می‌رود که «وضع معرفتی ما گسسته از تاریخ خود» است، بیداد سکوت نسبت به «تاریخ اندیشه بشری» را هم روا نمی‌دارد؛ البته که شرایط بومی و محلی را باید در نظر داشت، اما نکته اینجاست که در نظر داشتن اقتضائات، خود اقتضای معرفت است نه ناشی از تحمیل سیاست‌های سیاست و اقتصاد و فرهنگ. پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با احتساب یک آگاهی و یک هشدار (آگاهی در باب گسسته بودن وضع معرفت ما و هشدار در باب نگسستن از کلیت میراث فکری بشر) مجموعه نوزده جلدی اندیشه سیاسی متفکران مسلمان را تقدیم می‌دارد و معترف است که «جنتا بیضاة مزجاة»، اما انتظار «اوف لنا الکیل» را نداریم؛ بلکه چشم به راه نقد و گفت‌و‌گویی شما هستیم.